

KÖNYVISMERTETÉS.

Dr. Sebestyén Gyula: *A magyar honfoglalás mondái*. II. kötet. Budapest, 1905.
A Kisfaludy-társaság kiadása. 8. rét, XIII + 546 l. Ára 6 K.

A magyar honfoglalás mondáinak I. kötete után, melyben a szerző a hún mondák eredetét és kialakulását vizsgálta,¹ megjelent a II. kötet, az egész munkának harmadik és negyedik könyve. Jelen kötet első fele tulajdonképpen még szorosan csatlakozik az első kötethez, mert a hún-magyar mondanakör második tagjának, a honfoglalásnak és kalandozásoknak mondáit fejti meg és így a *történettudomány* körébe tartozik, a második fele a mondák költői földolgozását ismerteti CSÁTHI DEMETER-től JÓKAI-ig és így *irodalomtörténeti* tanulmány.

Mint tudományos vállalkozás kétségtelenül érdekesebb az utóbbi, mert a maga nemében tudunkkal az első nyomtatásban megjelent kísérlet pogánykori mondáink újkori földolgozásainak rendszeres és kimerítő tárgyalására,² míg magukat a mondákat történetíróink több ízben vették bontó-késük alá. Csakhogy a kik eddig a történettudósok közül mondáinkkal foglalkoztak, azok a mythikus tartalomtól a történeti magvat iparkodtak kihámozni — e törekvésnek legnagyobb becsű eredménye *A vezérek kora* PAULER GYULÁtól — Sebestyén fordítva a történeti adatok segítségével a krónikások valót és költészetet összezavaró fogalmazásából a mondai elemeket iparkodik kifejtetni és magyarázni. Ez a cél, mely a II. kötet első felében vezette, a harmadik könyvet is az újszerűség ingerével látja el és mivel a földolgozások nagyobb részéről, ha nem is mindről, eddig is beszámolt az irodalomtörténet, még bennünket, az irodalomtörténet munkásait is, jobban érdekel, mint a kötet második fele.

Sebestyén mondafejtő módszerét ismerjük már az I. kötetből. Széleskörű olvasottság, alapos, a legapróbb részletekig terjedő forrástanul-

¹ Lásd az I. kötet ismertetését az Irod. Tört. Közl. 1904. évfolyamában.

² GYULAI PÁL egyik előadásában szintén összeállította a különböző földolgozásokat, de csak a jelentősebbeket s az előadás nem is jelent meg nyomtatásban.

mány támogatja munkájában, azonkívül gazdag fantázia, mely kiegészíti a történet hézagait, megtalálja a legrejtettebb összekötő fonalakat és megkeresi a história szürke lapjai mögött lappangó élénk költői lelket. Azonban mint Kemény regényhőseit, őt is a kiválóságai sodorják veszedelembé. Az egyik örvény, a melyet nem tud mindig elkerülni, hogy a folklorénak az irodalomtörténettől nem mindig, vagy nagyon nehezen ellenőrizhető mezején barangolva, sok mindent összeszed, a mi tulajdonképen nem tartozik tárgyához, vagy olyan vékony szállal van odafűzve, hogy szerintünk nem bírja meg ez a szál a balasztot; a másik, hogy merészen csapongó képzelete a történelmi adatokat olyan szabadon kombinálja, a nem épen lehetetlen, de nem mindig valószínű hypothesiseket olyan bátran fűzi egymásba, hogy a mondafejtő igen sokszor nagyobb költőnek látszik, mint historikusnak, műve inkább költészetnek, mint az igazság tükrének.

Az igazság azonban követeli, hogy megvalljuk: ez a harmadik könyv egységesebb és reálisabb mint az első kettő, egyfelől — az Ajtony-monda magyarázatát kivéve — nem kalandozik olyan messze bizonyítékokért, példákért, rokon vonásokért, másfelől eredményei könnyebben fogadhatók el; az olvasó, hogy Sebestyén fejtegetéseit igaznak tartsa, elég ha észére hallgat és azt a rajongó hitet, mely a hún-magyar monda kapcsolat tárgyalásánál több ízben átsegített bennünket egy-egy kétségen, most bátran elhagyhatjuk, nincs rá szükségünk. Nagy része van ebben már a tárgy természetének. A honfoglalás és a kalandozások kora, bármennyire költészetbe vagy a krónikások jámbor meséibe vész is egy-egy részletük, megjárta a történettudomány tisztító tüzét s a magyarázó mindig talál útbaigazítást vagy támogatást a historikusoknak többé-kevésbé megegyező munkáiban, míg a hún mondák tárgyalásánál még a történelmi alap is vitás volt. Azonkívül, míg a hún mondák egy többé-kevésbé egységes, összefüggő complexumot alkotnak, a magyar mondák több, különálló kalandra szakadnak szét, a melyeket külön kell magyarázni, nem az előbbiekkal kapcsolatban. Így azután bár a részletekben itt-ott most is merészek a coniecturái és magyarázatai, általában elfogadható az az elemzés, a melylyel a mondákat szétbontja, nem alapszik merészen egymásfőlé halmozott, egymástól függő föltevéseken s nem esik abba a hibába, mint az első két könyvben, hogy a mit előbb csak hypothesisnek tart, azt pár lappal utóbb mint bebizonyított igazságot új hypothesis alapjául használja.¹

Az első lépés ebben a kötetben is az anyag szétbontása. Az időrend fonálán haladva megállapítja a pogánykori magyar mondák három gócpontját, a honfoglalást, a két nagyfejedelem (Álmos és Árpád) személynét és a kalandozásokat; a krónikák szövegének pontos és részletes egybevetésével kiválasztja belőlük a valódi mondai elemeket, elkülöníti a krónikások tervszerű változtatásait és ki igyekszik mutatni, mint szötte

¹ Elvéve azonban ebben a kötetben is előfordul. Hogy *Keán* nem személynév, hanem méltóság neve, az a 187. lapon még csak »megerősített hypothesis«, a 200-on már tény.

a képzelet a régi avar hagyományokból és a honfoglalás történeti emlékeiből a maga költői játékait.

Különösen kétféleképen igyekszik magyarázni a mondákat. Az egyik föltétlenül elismerésemelő törekvés: ki akarja mutatni, hogy menyire belejárt a krónikások szerkesztő eljárásába a *jogi* szempont, amely arra bírta az erősen monarchikus és olygarchikus érzületű krónikásokat, hogy a hagyományban minél jobban kidomborítsák a főhatalom birtokosának szerepét, másrészt genealogiai mondákkal igazolják egy-egy hatalmas család jogait, szerepeltetvén őseiket a foglалók között. A másik már többé-kevésbé kétes értékű törekvés: mythikus jelentést magyarázni a monda egyes jelenségeibe. Csak a legföltünőbbet emelem ki.

A krónikák fehér ló mondáját magyarázva a magyarok föld, fű és víz kerő követségében, meg a fehér ló küldésében ugyanannak a több ezer éves mythosnak hajtását látja, mely egy csuvas-votják népszokásban, a *földkisasszonyrablásban* és a régi magyar *földesküben* tovább élt, vagyis mint Sebestyén mondja »a kém ugor módra földet, füvet, vizet rabolt és ezzel a pogány hívők földszellemét szerencsésen megnyerte a foglalás ügyének«, továbbá, hogy a honfoglalók a foglalásnak e módjával újra földélték a csuvas-votják földkisasszony vagy földanya tiszteletét. (101—102. l.) A fehér ló pedig, mondja pár lappal tovább Sebestyén, *áldozati állat* volt, a melylyel a magyarok megengesztelték a megrabolt földszellemet. (104—105. l.) Nem tekintve azt, hogy e két magyarázat egyenesen ellenmond egymásnak (ott *megnyerik* a föld szellemét a magyarok, itt *meqbántják* s ki kell *engesztelniük*), hogy továbbá Sebestyén nem helyesen idézi a mondat (a szöveg követéről és kérésről, Sebestyén kémről és rablásról beszél), az egész magyarázat mesterkéltséggel és czéltalan. Minek mythikus felfogást keresni a mondában, mikor a nélkül is megérthető, sőt sokkal kerekesebb, költőibb és jobban megfelel a magyarság akkori műveltségi állapotának. Vagy ha minden áron el akarja vetni a furfangos földszerzésnek ezt a józan paraszt ész előtt is annyira érthető magyarázatát (akár a hódolás külső jelének tekintjük a föld, fű és víz megadását, akár egy üzleti aktus symbolumának), ám keressen hozzá mythikus megfejtést, de olyant, a mely megfelel a monda ténybeli magvának. A mit Sebestyén nyújt, az nem olyan, mert a két, mondjuk, népszokás *czélja* között külső egyezések vannak, — de ezek egy része is csak Sebestyén említett erőszakolt előadása következtében, a békés *kérelmet rablással* helyettesítvén — vannak azonban eltérések is, még pedig igen lényegesek (az elrabolt földkisasszonyt, azaz földet, füvet és vizet a csuvasoknál *kell szórni*),¹ a melyek Sebestyén fölfogását egészen megdöntik. Az pedig, hogy az ajándékba vagy cserébe küldött fehér lovat a föld megsértett szelleme áldozati ajándéknak kívánja tekinteni, ép úgy nem motíválható meg a mondából, mint az a magyarázat, a melylyel Szvatopluk tettét kíséri, mikor az, hogy a cserének látszatát is megszüntesse, a kapott ajándékokat meg akarja

¹ Sebestyén erre is talál analógont, de csak a sokszor meggyanusított LISZNYAI PÁL 1692-ből való krónikájában.

semmisíteni. Ebben t. i. Sebestyén azt látja, hogy Szvatopluk tudatlan fejjel éppen a föld szellemének kívánja átszolgáltatni a lebunkózandó fehér lovát és ennek rétte sülyesztendő, vízbe szórandó készségeit. Ebben a mozzanatban, melylyel a monda világosan nem akart egyebet jelenteni, mint Szvatopluknak naiv igyekezetét, hogy megszabaduljon a végzetes ajándékoktól, igazán nagyon nehéz az ajándékozás kritériumait felfedezni!

Szándékosan időztünk hosszasabban ennél a pontnál. Azt akartuk vele bebizonyítani, hogy sok becses mondafejtés mellett és még inkább azon nagy érdeme ellenére, hogy a mondák egész complexumát helyesen elemzi, a *részletekben* Sebestyén művét csak kellő körültekintéssel lehet használni. Mondafejtő buzgalma és sikerei elragadják, a szigorú kritikai mérővessző önkéntelenül kisiklik kezéből s egy-egy a lelki szeme előtt fölmerülő csábító mythikus képtől elbűvölve még a mondák szövegét is helytelenül olvassa. Ugyanígy jár el a Botond monda elemzésénél, hol Botondot rendelkezési állapotba juttatott hajdani *óriásnak* tartja, holott a Nemzeti Krónikán alapuló szövegek határozottan a legkisebb magyaroknak mondják s még Anonymus sem tud semmit állítólagos óriás voltáról.

A mythikus felfogás keresése nem viszi ugyan Sebestyént sokszor ilyen tévedésbe, talán nem is igen találhatnánk több példát ennél a kettőnél, de éppen mert megtörtént vele a tévedés, nem szabad gondolkodás nélkül átadnunk magunkat az ő meggyőző, tetszetős fejtegetéseinek. Elvitázhatatlan érdeme, hogy még így is, ha kritikai szemüveggel olvasuk okoskodásainak menetét, a legtöbb esetben hitelre találunk szavai, s a töredékes, száraz feljegyzésekből életre tudja kelteni a pompás mondákat.

A negyedik könyv, a hún-magyar mondák feldolgozásának ismeretése, nagy szorgalomról és philologiai alaposágról tanuskodik. Már azzal is igen rászolgál a dicséretre, hogy összeállítja pontosan az összes földolgozásokat, a mi az egészen töretlen úton fáradságos munka volt, de még inkább azzal, hogy az így összehordott anyagot lelkiismeretesen dolgozta föl. HERCZEG FERENCZnek *A pogányok* című regényét és REGŐCZI EXNER GYŐZŐ *Réka gyásza* című kis eposzát, melyek *A magyar honfoglalás mondáinak* keletkezése után, de megjelenése előtt láttak napvilágot, ugyan elmellőzi, a többivel azonban, különösen a kevésbé ismert feldolgozásokkal, igen behatóan foglalkozik. Itt-ott tesz ugyan eszthetikai megjegyzéseket, főképen a feldolgozások történeti, illetőleg mondai hűségére s a szerkezetükre vonatkozólag, de általában tartózkodik az eszthetikai méltatástól, nem annyira a kész mű, mint inkább a genesis, a költő alkotó módja érdekli. Éppen azért, ha olyan műalkotást elemez, melylyel az irodalomtörténet sokat foglalkozott (Zalán futása, Arany húneposzi tervei), melynek származása, története, viszonya a mondához ismeretes, akkor előadása szintelennek tetszik, abban, a mit mond nincs újság és érdekesség. Jellemző ebből a szempontból ARANY epikus művészetének elemzése. Mivel egyrészt Arany maga is igen részletesen beszámol a trológia terveiről s arról a módról, a mint az egyes részleteket ki akarta dolgozni, másrészt finom izlésű esztetikuskok PÉTERFY, RIEDL, szintén sokat

foglalkoztak hún eposzának alakításával, Sebestyén, a ki figyelmét majdnem kizárólag erre az egy pontra fordította, mondhatni tudatosan nem szorítkozik egyébire, mint Arany szavainak vagy általánosan ismert tényeknek reproductiójára. Ha azonban a régen elfeledett regényeket és drámákat fejtegeti, melyeket — hogy a szerző kedvelt kifejezését használjam — még az irodalomtörténet sem tart nyilván, akkor valóban dicséretes munkát végez. Még kéziratos és egyébként egészen ismeretlen feldolgozásokról is beszámol, így MÁTSÁR ISTVÁNNak majd 10.000 hexameterből álló eposzáról (*Hét magyarok*) és ezt az unalmas művet épp úgy, mint minden mást, a miről beszél, autopsia alapján ismerteti. Mindig visszamegy a közvetlen forrásokra, megnéz, elolvas mindent s nem dolgozik, mint manapság annyian, másodkézből.

A tárgyalás egymásutánja itt-ott kissé zavaros, a mondák költői földolgozásainak tartalmát néha nem egészen világosan mondja el, — a mit különösen akkor sajnálunk, ha az ismeretlenebb költői termékek tárgyalásánál, p. o. DÓZSA DÁNIEL *Zandirhámjánál*, esik ebbe a hibába — de általában ügyesen csoportosítja a sok adatot és munkát, áttekinthetően kapcsolja egymáshoz a különböző korú és jellemű alkotásokat, nagyban és egészben hű képét nyújtja annak a hatalmas anyagnak, mely különösen a XIX. század költőinek műveiben le van rakva.

Egy pár kisebb jelentőségű kérdésben azonban az *irodalomtörténetirő* Sebestyén sorain is fölismerszik a *mondafejtő* Sebestyén szelleme. Így szereti a kézenfekvő magyarázat helyett messzebről keresni a megfejtést: CSOKONAI *Árpádjának* tervvázlatán VOLTAIRE hatását keresi, nem pedig VERGILIUSÉ. Igaz, hogy az Árpád első két könyve emlékeztet a Henriadera, de csak azért, mert a Henriade maga is az Aeneis hatása alatt készült, viszont nemcsak az Árpád ezen két könyve áll sokkal közelebb az Aeneishez mint a Henriadehoz, hanem még a következő három könyv is kétségtelenül az Aeneis nyomán halad. A helytelen monda olvasásra emlékeztet az az állítása, hogy VÖRÖSMARTY, mint ARANY *Elveszett alkotmányának* egyik bírálója, meg volt elégedve az eposz *külsőségeivel*. Hogy ezt a különösen hangzó állítást — hiszen úgy tudtuk eddig, hogy Vörösmartynak éppen az eposz nyelve és verselése nem tetszettek — elhitesse, a bírálat illető helyét rosszul olvassa: nyelv és verselés olyan »mintha már irodalmunk vaskorában élnék«. Így persze már valószínűnek tetszik Sebestyén felfogása, de ha nem tudnók is, hogy Vörösmarty szavai másként hangzottak (. . . irodalmunk vaskorát élnők), még akkor is lehetetlen volna elgondolni, hogy Vörösmarty az »irodalmunk vaskorát« dicséretképen említette volna egy olyan munkánál, mely az ő általánosan csodált és dicsőített, és éppen nyelve, verselése miatt csodált és dicsőített Zalánja után két évtizeddel íratott!

A nagy gonddal megírt majd 1000 lapos munkát részletes tárgymutató rekeszti be, a mely a szöveg alól elmaradt jegyzeteket és utalásokat teljesen pótolja.

L. R. M.

Vicomte E. Melchior de Vogüé de l'Académie française: Sous l'horizon, Hommes et chose d'hier. Libraire Arusaur Collin Paris.

Vogüé vicomte-nak, a francia akadémia tagjának, igen tisztelt és nagyrabecsült neve van a francia irodalomban, számtalan most már könyvalakban, minők: »Devant le siècle«, »Pages d'histoires«, »Histoire et Poésie« — megjelent, irodalmi tárczái irányuknak finomsága által tüntek ki, míg nemrég megjelent »Jean d'Agrève« című regénye kompozíciójának egyszerűsége, s nyelvezetének előkelősége által keltett méltó feltűnést. Vogüé vicomte most ismét egy irodalmi essay-eket tartalmazó kötetet bocsátott ki, mely a híres francia író fölfogásának eredetiségéről tanuskodik. A 23 cikket tartalmazó könyvből mellőzni akarjuk a politikai és történelmi tartalmúakat és különösen az irodalmiakat akarjuk méltatni. »À l'école de Pascal (Pascal iskolájában) cz. tanulmányában Vogüé érdekes párhuzamot von a »Provinciales« és »Pensée-k« híres írója és Renan között. Mindkettő ugyanazon teoriát követte a téves fogalmak eloszlatására, csak hogy Pascal gúnyolódva és durván, Renan mosolyogva és finoman teszi ezt. »Le roman de la guerre« (a háború regénye) cz. cikkében, szerzőnk Margueritte Pál és Victor regényírókkal foglalkozik; tudvalevőleg ezen írók minden regényének tárgya az 1870—71. francia német háborúból van merítve. Vogüé e regényírókkal igen szigorúan bánik el; szemökre veti, hogy igen korán fognak hozzá e borzasztó háború ecseteléséhez, melynek sebei még most is tátognak és a szerzők eljárása nagyon emlékeztet ama betegre, ki sebéit fölívágó orvosainak odakiáltja: »Pas encore! c'est trop tôt« (Még nem nagyon jókor van), ép úgy Vogüé vicomte azt mondja a regényíróknak: »Attendez encore! N'allez pas moissonner dans ce cimetière« (Várjatok, ne arassatok még a temetőben). Vogüé már most sorban tárgyalja Margueritte-ék háborús regényeit »Le Desastre« cz.-ben, melyben a metzi ostrom van elbeszélve; a szerzők nagyon is lelkiismeretesen ragaszkodtak a történelmi tényekhez és inkább egy vezérkari tiszt részletes jelentéséhez hasonlít e mű, mint regényhez. Margueritte-k leghíresebb regényeiben, »Les tronçons du glaive« címűben az előforduló személyek egytől-egyig költöztek. Legtöbb dicséretet mond Vogüé a regényírók utolsó művéről, mely »La chevauchée« címet viseli. E regény ama szenvedéseknek és tehetetlen jóakarátának leírása — mindazoknak, kiknek a szedáni katasztrófákban részök volt. A kötet egyik legsikerültebb cikke az, mely Duruy Viktorról szól (Un romain), kinek emlékiratait »Notes et Souvenirs« cz. alatt most tették közzé. Miután szerzőnk Duruynek rövid élettörténetét és politikai pályafutását ecsetelte, áttér irodalmi működéseinek jellemzésére és főleg, mint történetírót, a francziák közt a legobjektivebbnek tartja és a »valódi római« szép elnevezést adja neki. Szerzőnk egy tanulmányt Taine levelezésének is szentel, melyet a maga nemében mintaszerűnek talál. Vogüé vicomte-nak könyvében a többi cikkek nagyobb részben az orosz kulturális viszonyok ismertetésére vonatkoznak és Vogüé itt is az orosz nép legalaposabb ismertetőjének mutatkozik. Bármely cikkét olvassuk is el Vogüé könyveinek, mindig élvezettel fogjuk ezt tenni, mert minden tanulmánya egy kiváló és eredeti főnek szellemes terméke.

Téri József.